

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение «2 Хомустахская средняя общеобразовательная школа им. Е.П.Сивцева
муниципального образования «Намский улус» Республики Саха (Якутия)»

Рассмотрено на заседании:

МО учителей м.м.с.
Руководитель МО М.М.С.
Протокол № 1
От «29» августа 2021 г.

Согласовано:

Зам. директора по ВР
Н.А. Копырина
«30» августа 2021 г.

Утверждаю:

Директор школы
А.А. Старков
№ приказа
«30» августа 2021 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ОСНОВНОГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ПО ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

КУЛЬТУРА НАРОДОВ РЕСПУБЛИКИ САХА ЯКУТИЯ (35 часов, в неделю 1 час)
6 класс

Учитель родного языка и литературы: Аргунова Марианна Васильевна

Хатас, 2021 г.

Быһаарыы сурук

Предмет: Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуоттарын култуурата, 6 кылаас.

Үөрэх бырагырааматыгар олобурубут чаас: Сылга 70 чаас, нэдиэлэбэ 1 чаас онтон 1 чаас кыһыл күннэ сөп түбэһэр: 08.03.2022 онон үлэлиир программаба 34 чаас табыста.

Орто сүһүөх оскуолаба анаммыт Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуоттарын үлэлиир бырагырааммата Е.М.Поликарпова, А.Н.Павлов, Г.С.Попова, Нь.Г.Никитина. Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуоттарын култуурата онорбут бырагыраамаларыгар (2017с.) олобуран оноһулунна.

Үөрэх биридимизтин өйдөбүлэ

Бырыгыраама олоххо тоһоһо. Бүтүннү олохпутугар уола турар балысхан уларыйыылар ордук чуолаан киһи өйүн-санаатын, майгытын-сигилитин укулаата уларыйыытыгар тирдиэхтэрин сөп. Билинни кэммит сүрүн тускулунан уолбут култуураба, духуобунаска ханнык эрэ үрдүнэн көрдөрүннүк собус сыһан баһылыыр суолталаммыта, омок бэйэтин тус кэрэтин, айылҕатынан, айылгытынан бэриллэр ис күүһүн сүтэриитигэр тирдиритэ - кэнэбэски өтүгэр улахан охсуулаах буолуон сөп. Хайа бабарар омок бэйэтин ис култууратынан, духуобунаһынан эрэ уратыйар кэрэ, онон эрэ кини аан дойду норуоттарын өйүн, духуобунаһын байытар, атын норуоттарга кэрэхсэнэр кыахтаах. Онон, төрүт култуураны, ийэ өйү-санааны ыччакка инэриини омок норуот быһыытынан тыыннаах буолуутун хааччыар сүрүн суол быһыытынан сыаналаан ураты болбомтобо ылыы эрэйиллэр. Түн былыргыттан кэрэһэлэнэн кэлбит омок өйүн-санаатын, мындырын, уран уһун, култууратын ыччат инэриннэбинэ эрэ, норуотун олобун уһун тыынныыр, сайыннарар кыабы ылар. "Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуоттарын култуурата" үөрэх биридимизтин бырагырааматын көрүтэ, сыала, соруктара, ис хоһооно ити сүрүн кыһалбаны быһаарыыга тускулунан оноһулунна.

Саха оҕото бэйэтин сахабын дьээн баардыланыыта, биллэн турар, дьэ-кэргэн эйгэтигэр эрэ үөскүүр. Омугунан уратытын билиммит оҕо дьэ-кэргэнэ, уһуяанна итиллиитигэр, сайдыытыгар култуура ытык өйдөбүллэрин ылыныыга тардыстылыаах буолар. Оҕо култуура эгэлгэ көстүүлэрин бэйэтэ айан, тутан ылыннабына, олобун тухары инэрииммит билиитэ, сатабыла тугунан да солбуллубат үтүө, кэрэ өйдөбүл буолан ис уйулҕатын өрүү сырдата сылдыар күүскэ кубулуйар.

Бырагыраама көрүгүн сүрүн тирэбэ: култуураны - киһилии киһи буолуу, сиэрдээх олоххо уһууу үөрэбин быһыытынан көрүү. Ханнык бабарар омок төрүт култуурата киһи ис дьинин, ис кыабын уһугуннарар, духуобунай күүһүн арыйар аналлаах. Бырагыраамаба бу төрүт санаа үөрэтии-иитии технологиятын тиһигин систиир - **киһи киһилии сиэрдээх майгытын олохтуур, айылгытынан сайдыыны тускулуур аналлаах.**

Онон төрүт култуурата - оҕо бэйэтин сайыннарар, олобун оностор төрүт эйгэтин суол быһыыгынан сыаналанар. бу эйгэбэ оҕо ""Кичи айылҕа - уопастыба" сүрүнт өйдөбүллэрин, сыаннастарын болҕойор, толкуйун тулар, санаатын сааһылыр. Тус олобун бэйэтэ оностор дириг көрүүлээх көнүл кичи боула улаатарыгар кыах бэриллэр. Оҕо бэйэтин бэйэтэ сайыннарар, ис кичим санааларын сыаналанар, эгэлгэ дьайыылары ырытан, түмүктэри оноро үөрэнэр. Бу оҕоҕо тугунан да солбуллубат дьин олох үөрэбин ылынар, бэйэтин омул кичитин быһыыгынан сайыннарар суолланар (индивидуальная траектория развития), аан дойду омултарын кытта "эн-мин" дэһэр добордуу алтыһыыга киирэр эйгэ.

Үөрэх бырагырааматын сүрүн сыала. Саха оҕото бэйэтин ис кыабын, айылгытын, өбүгэтин өлбөт-сүппэт өйүн күүһүн, мындырын инэринэн, ону үөрэх сайдыы үрдүк кириилэрин кытта дьүөрэлээн, өй-санаа, сиэр-майгы үрдүк таһымыгар - толору сайдыылаах (гармонично развитый) буолууга - тардыстыылаах, онон олобун тускуланар ис кириллээх буолуутун ситиһии.

Соруктара:

- өбүгэлэрбит күн-дьыл эргииринэн, айылҕа этиитинэн, айылгы күүһүн таба тугуһан олобу олорор үөрүйэхтэригэр сыһыарыы;
- үтүмэн үтүс үйэлэр үтүө өйдөрүнэн куоһаммыт олобу олоруу үтүө үгэстэрин, сиэрдээх билиилэрин билиһиннэрин;
- кэм кэрдий кэрэхтэринэн буолбут омул олобор,дьылбатыгар бэлиэ суолу,хамсааһыны киллэрбит, өлбөт өй, үтүө-мааны майгы, мунууур дьобур күүһүн көрдөрбүт ытык дьоммут холобурдарынан ыччаты иитии суолун тобулуу;
- айылҕалаах айылгы күүһэ түмүллүүтүн көстүүлэринэн, холобурдарынан оҕолору омул култуурата нуруот олобун дьоллоохтук тускулуур күүһүгэр итэбэтии;
- аан дойду хайа баҕарар муннугар тийээн, омулун сиэрин-туомун, үгэһин, бары сатабылын туһанан, атын омултары кытта тэннэ алтыһар кыахтанарыгар төрүтү ууруу;
- төрүт үгэс, култуура ньымаларын үөрэтии-иитии кэринэр киллэрии.

Үөрэх бырагырааматын түөрүйэтэ культурологической тускунк тугуһар, ол эбэтэр култуура үөрэбэ билиини-көрүүнү тиздрэрин таһынан, оҕо кута-сүрэ, ис уйулҕакта, айылгыта сайдарыгар туһуланар. Үөрэнээччигэ олох тирэх өйдөбүллэрин, сыаннастарын инэрии сылтан сыл кэнээн, диригээн, сааһыланан иһэр тускута маннык:

6 кылаас - Айыы кичитин өйө-санаата тыллар олуга. Бу олук "Кичи уонна айылҕа" ситимин арыһыы тускутунан тангылынна. Саха өйдүүрүнэн кичи уонна айылҕа - биир ситим. Улаатан эрэр оҕо бэйэтин айылгытын билиинигэ, омул быһыыгынан уратытын болҕойууга, түн былыргыттан нуруот өйүн үтүөтүн түмүт, сиэрдээх майгытын көстүүлэрин билсифиитэ, инэриниитэ ситифилээр олуга. Саха тугу барытын тыыннаан, духуобунас күүһүнэн, айылҕалыын алтыһыннарар ылынар үөрүйэбэр оҕолору сыһыарыы - кэнэбэски өттүгэр култуураны билсифиилэригэр бигэ тирэх буолар.

Бырагыраама тутула уонна ис хоһооно

Бырагыраама тутула "Төрүт үгэс. Сир-туом", "Олох-дьаһах. Сирдээх билии", "Саха саарына. Киһи кэрэмэһэ", "Аабы, ырыгы", "Ускуустуба кэрэ эйгэтэ", "Айар, чинчийэр, сайдыһыны тускулдуур айылгы" олуктарынан тангыллан бэрилиннэ.

"Төрүт үгэс. Сир-туом" олука нуруот төрүт көрүүлэрин, бөлөһүгүйдэтин тутуах өйдөбүллэрин билиһиннэри суолунан киллэрилиннэ. Кэм-кэрдий эргириин туомун тутар алгыстар бэрилиннилэр. 5-7 кылаастарга сир-туом ис хоһооно үөрэнээччилэргэ өйдөнүмтүө буоллун диэн, кинилэр эйгэлэригэр чугаһатан, кэпсэтии, сэлэргэһии киэбинэн арылынна. Холобур, "Эбэлэх сиэн кыыс кэпсэтиилэрэ", "Эһэ Мэхээлэ кэпсээнэ" о.д.а.

"Олох-дьаһах. Сирдээх билии" олука астрономия үөрэбин быһаарыларыттан саҕалаан, күн-дьыл эргириинэн олорууга суолталаах биллилэр, үөрүйэх сырдатыннылар.

"Саха саарына. Киһи кэрэмэһэ" олука нуруот олобор, устуруойутагыр, култууратыгар бэлиэ суолу хаалларбыт, суолталаабы онорбут үтүкэн дьон олохторуттан, үлэлэриттэн тизмэбэ тобоһуннаран кэпсээр. Сэһэн Ардьакыап, В.В.Никифоров-Күлүмнүүр, Сэһэн Боло, Г.В.Ксенофонов, С.А.Новгородов, А.Е.Кулаковскай, П.А.Ойуунускай, А.Я.Уваровскай уо.д.а. саха саарынарын тустарынан сахалы үөрэх кинигэтигэр киирэ илик, улахан туһалаах сибидиэннэлэр бэрилиннилэр. Биһиги омок быһыгынан култуурабыт күн бүгүнүгэр диэри сүпүккэ-оспокко, хомуллан, суруллан кинигэнэн бэчээттэнэн уонна арохыыпка хараллан сытаргыр саха өйүн үтүөгүн туһут чулуу уонна үөрэхтээх дьоммут кэлэр көлүөнэлэргэ туғунан да солбуллубат баай нэһилиэстибэлэрэ - биһиги омок ийэ тыһымыт, духуобунаһыт тыһыннаах буолуутун мэктиэтэ. Ону оҕолорго тириэрдии - кэскили уһаны суолталаах.

"Аабы, ырыгы" олука тизмэбэ сыһаннаах, омок култууратын, духуобунаһын кэрэһитэ буолбут, дьон-норуот өйүттэн-санаатыттан сотуллан хаалбакка, күн бүгүнүгэр диэри аабыллар, кэрэхсэнэр, кэм-кэрдий аастабын айы, суолталаа өссөдирингэн иһэр А.Е.Кулаковскай-Өксөкүлээх Өлөксөй, П.А.Слепцов-Ойуунускай, В.В.Никифоров-Күлүмнүүр, А.И.Софронов-Алампа, Д.К.Сивцев-Суорун Омоллоон, В.С.Яковлев-Далан, И.М.Гоголев-Кындыл уо.д.а. айымньыларыттан кэрчиктэр тангыллан киирдилэр.

"Ускуустуба кэрэ эйгэтэ" олука саха култууратын, ускуустубатын чулуу көмстүүлэрэ буолбут эгэлгэ айар, чинчийэр, толорор, уһанар, тигэр о.д.а. көрүннэри нуруокка кэрэхсэппит, тыһыннаахты илдэ сылдьыбыт, күн бүгүн айар үлэлэрин сүрүнэ оностубут дьоннорбутун оҕолор кэрэхсэбиллэригэр киллэрдибит.

"Айар, чинчийэр, садыһыны тускулдуур айылгы" диэн олугунан анаан бэрилиннилэр. Оҕо билиини-көрүүнү информация эрэ таһымыгар истэн кэбиспэккэ, ону ырытан,эт мэйийитинэн илдьиритэн ылынарыгар, өссө тутан-хабан көрөрүгэр кыах бэриллэрэ-оҕоҕо үйэлээх өйдөбүл, умнуллубат ытык санаа, саҕабыл, үөрүйэх ингэригэр бигэ тирэх буолар. Киһи бэйэтэ тутан-хабан көрдөбүнэ, тугу эмит

онорон тааардабына эрэ, ылыммыт билиитэ-көрүүтэ киһи ис кыабын байыгар күүскэ кубулуйуон сөп диэн санааттан үөрэх кинигэлэригэр үөрэтии-ийтии суоллара, ньымалара тиһиктээхтик киирдилэр.

"Сангарар сананы байытыыга" саха тылыгар эргэрэн, туттулубат буолбут, буолан ээр омук төрүт култууратыгар быһаччы сыһыаннаах тылларга быһаарыылар бэрилиннилэр.

"Болбой, толкуйгун тобулун, санаабын сааһылан" уруубурука иһинэн үөрэнэччилэр ылбыт билиилэригэр, сатабылларыгар олобуран, санааны сааһыланан, толкуйу түмэн, ырытар, сыаналыыр, чинчийэр, бырайыактыыр дыбуурдарын смайыннарар аналлаах, оҕо тус бэйэтэ сыралаһан, тутан-хабан толороругар ыйытыылар, сморудахтар бэрилиннилэр.

"Айар үлэ" уруубурукаба оҕолор айымньылаах толкуйдара, иэйилэрэ аһыллыгытын таба тутан сайыннарар соруктаах соруудахтар бэрилиннилэр.

"Бэйэни салайар тускуга" үөрэнэччилэр тэмэ иһинэн билбитэригэр-көрбүтэригэр олобуран, сүрэхтэригэр-уйлбаларыгар киллэриитэрин туһанан, тус бэйэлэригэр сыһыаран көрөллөрүгэр, быһаарыылары, дыайылары онороллоругар кыах бэриллэр: "Эн хайыан этэй, тугунан кемөлөһүөххүн сөбүй, бэйэҥ хайдах салайыныаххын сөбүй?" диэн ыйытыылар, соруудахтар оҕо бэйэтин ис киэлитин иһиллэнэр, үтүөбэ, кэрэхсэбиллээххэ, киһилиигэ тардыстар санаата олобурарыгар ағналлаахтар. Олох сыаннаһын өйдүүргэ тангыллан киирбит өс хоһооноро, улуу дыон бэргэн этиилэрэ оҕоҕо дэгиттэр өй кистэлэннэрин арылаллар.

Бэйэ ис кыабын, быһыытын-майгытын тургутууга оҕо бэйэтин иһиллэнэр, ис туругун сыаналанар, тургутунар түгэнин үөскэтиигэ тускулаах. Киһи бэйэтэ бэйэтин кытта буолуота, бэйэтин суолталаныыта, олох эгэлгэ уустук көстүүлэрин ырыта сагааһына, туох эмит түмүктэри оностуута - кини киһилии ис туругта, уйлаатын оонньооһуна - тугунан да солбуллубат бэйэни ииттинии, салайаныы суолугар киллэрэр. Бэйэбэ тус туһайыылаах, киһи ис кичим санааларын тургутуулар - уопсай ырытыыга, сыаналааһынна киирбэттэр.

"Оонньоунан сайдыы" уруубурукаба саха омук айылҕаны, айылгыны кытта ситимнэнэн үөскэбит өбүгэ оонньоутун арааһын күндьыл эргииригэр баайан киллэрилиннилэр. Ким тугунан ордук сөбүлээн оонньоура инники олобор суолталаах дириллэр. Өбүгэлэрбит оҕо оонньоон улаатар диэн санаанан салайтаран айбыт оонньоулара оҕону эргиччи сайыннарар, омук төрүтө дыарыктарыгар сыһыарар мындыр ис хоһоонноохтор.

Матырыйаал оҕо сааһыгар сөп түбэһинтэ. Бырагыраама уонна үөрэх кинигэлэрэ биир тиһиктээхтик, оҕону сайыннарар, иитэр хайысханан тиһиллэн оноһулуунулар: билиини-көрүүнү ханатар, сааһылыыр матырыйааллар тиһиктэрэ дирин, орто саастаах оҕолор педагогическай, психологическай уратыларыгар эппэиттиир. Ону чингэтэр тижкиһир болбойон таабыы, тижкиһинэн үлэ, айар соруудахтар, оҕо бэйэтэ толкуйдаан онорор, суруйар, чинчийэр үлэлэрэ олобу кытта ыкса ситимнэнэн киллэрилиннилэр.

Үөрэх биридимизттэрин алтыһыыгыта. Култуура биридимизтэ оскуолаба үөрэттиллэр үөрэх бары биридимизттэрин үгүстэрин кытта быһаччы ситимнээх. Онон тыл, литэрэтиирэ, устуоруйа, астрономия, тулалыыр эйгэ, география, айылба үөрэбэ, ускуустуба, технология, этии-сиини эрчийэр үөрэх биридимизттэрин кытта тобоостоох түгэнигэр алтыһыннан үөрэтии икки өттүттэн улахан көдьүүстээх буолуоҕа. Үөрэнээччи ханнык баҕарар биридимизтэ ылбыт билиитин, сатабылын, үөрүйэбин атын үөрэх биридимизтигэр сатаан туһанар буоллабына эрэ үөрэби ылыыта, инэрэниитэ бигэ буолар. Бу ФГҮөС сүрүн соруга. Кырааттан - улаханна, бэйэ ыырыттан - киэн эйгэбэ, дирин көрүүгэ тийии, билиини-көрүүнү, сатабылы, дыбууру сатаан олоххо туһанар буолуу - үөрэх сүрүнэ.

1. Тус сыаллаах сатабылы инэрэни күүтүллэр түмүгэ (личностные результаты)

Саха Норуотун Култууратын оскуолаба үөрэтии кэмигэр оҕо маньык ытык өйдөбүллэри (*духобунай сыаннастары*) инэрэниинэбинэ төрөөбүт тыла, ойо-санаата сайдарыгар бэринилээх, эппиэтинэстээх буоларыгар, бэйэтин кыабын толору туһанарыгар эрэниэххэ сөп.

Саха норуотун төрүт айылгыта, сирэ-туома, үйэлээх үгэһэ, этигэн кэрэтэ норуот тылыннан уус-уран айымньытыгар уонна уус-уран литератураба сөҕмүтүн билэр.

Саха норуотун сайыннарар, кэлэр көлүнэбэ тириэрдэр ытык иэстээбин, ийэ тыл үйэлэргэ чөл туруктаах буоларыгар тус оруоллаабын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл иттиллэр, үөрэнэр, айар-сайдар тыл буоларын итэбэйэр.

Төрөөбүт тыл элбэх омук алтыһан бишгэ олорор кэмигэр, икки (элбэх) тылланыы усулуобуйатыгар хас бишди киинитэн харыстабыллаах сыһыаны эрэйэрин өйдүүр.

2. Үөрэх сатабылларын сайыннары түмүгэ (метапредметные результаты)

1. Бэйэни салайынар-дьаһанар сатабыл (результивнай).

Саха култууратын сайыннарар сыалы-соругу таба туруорунар, сатаан былаанныыр, туох-ханнык түмүккэ кэлиэхтээбин быһа холоон билэр. Тугу билэрин-билбэтин, тугу ситэри үөрэтиэхтээбин арааран өйдүүр. Сылга бииртэн итэбэ суох төрөөбүт тылга аналлаах бырайыактарга кыттан (тус бырайыага, коллективнай бырайыак) үлэлиир.

Тылын культуураатын сайыннарар бафаны үөскэтии (потребность в совершенствовании собственной речи). Төрөөбүт тылын, культуураатын барба баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл күүһүн, кыабын толору туһанарга, тылын-өһүн бэйэтэ сатаан чочуйан, тупсаран, санаатын сийилии этэргэ, кэпсииргэ дьулуһар.

Хонтуруолланы. Бэйэ санатын өрүү кэгэнэр, көрүнэр, албаһа суох санарарга, санаатын ыпсаран, хомобойдук этэргэ кыһаллар.

2. Билэр-көрөр сатабыл (познавательный).

Үлэ сыалын-соруун таба туруоруу. Саха Норуотун Культуураатын үөрэтэригэр сыал-сорук туруорунан көдүүстээхтик үлэлиир.

Билиини-көрүүнү кэгэтэр араас матырыйаалы туһаны. Сахалыы үөрэх-наука литературатыгтан (тылдыттартан, ыйынньыктартан, энциклопедиялартан, араас кинигэттэн) туһааннаах информацияны, билиини дөбөннүк булар, бэлиэтэнэр, түмэр, 24 ситимниир араас ньыманы табыгастаахтык туһанар. Сахалыы тахсар оҕоҕо аналлаах республика, улуус, оскуола хаһыаттарын-сурунаалларын («Кэскил», «Чуораанчык», о.д.а.) тиһигин быспакка ааһар, араадыһанан, телевизорунан сахалыы биэриилэри сэргээн истэр-көрөр, үөрэбэр, чинчийэр, айар улэтигэр көдүүстээхтик туһанар. Сахалыы үөрэби сайыннарар интернет-сайттаран туһалаах, наадалаах информацияны булан, сөпкө наардаан туһанар; тиэкиһи компьютерга сахалыы шрибинэн бэйэтэ тэтимнээхтик бэчээттиир; интернет нөнүө сахалыы ытыллар араас тэрээһингэ төрөөбүт тыл литературнай нуорматын тугуһан, көхтөөхтүк кыттар.

Билиини сааһылааһын (структурирование знаний). Сага билии ыларга баар билиитигэр тирэбирэр. Атын предметтэргэ ылбыт билиитин сагаан ситимниир (интеграция знаний).

Тобулук өйү сайыннарар үөрүйэхтэр. Төрөөбүт тыл оскуолаба оҕону сайыннарар үөрэх тутаах салааларыгтан (предметтэриттэн) биирдэстэрэ. Онон үөрэнээччи саха тылын үөрэтэр кэмигэр үөрэнэргэ төрүт буолар өй үлэтин сүрүн үөрүйэхтэрин баһылыыр.

Рефлексия. Сыалы-соругу ситиһэр ньымаларын уонна усулуобуйаларын төһө сөпкө талбытын сыаналыыр. Үлэ хаамыытын хайдах салайан иһэрин кэтээн көрөр. Үлэ түмүгүн дьон интэриэһин, болзомтогутун тардар курдук сахалыы кэпсиир.

3. Бодоруһар сатабыл (коммуникативный).

Бииргэ үлэлииргэ үөрүйэх. Дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылыыр (пааранан, бөлөбүтүн, хамаанданан, о.д.а). Саастыылаахтарын, улахан дьону кытта айымньылаах алтыһы туругар кэбэбүстик киирэр (продуктивное взаимодействие), биир сыаллаах-соруктаах дьонун кытта таһаарыылаахтык, көдүүстээхтик үлэлиир үөрүйэхтэнэр (продуктивное сотрудничество).

Кэлсэтэр үөрүйх. Кэлсэтии уратыларын өйдүүр, табан кэлсэтэр. Кэлсэтэр киһитин убаастыыр, сэнээрэр, санаатын болбойон истэр, ылынар. Ханнык баҕарар эйгэбэ кэлсэтэригэр дыон болҕомтогун тардар, сэргэхситэр, сонурҕатар, көбүлүүр сатабылы табан туһанар. Кэлсэтэр кэмнэ бэйэ көрбүтүн, истибитин, аахпытын сийилии сээргиир. Дьон өйдөспөт, тыл тылга киирсибэт буолар төрүөттэрин сөптөөхтүк сыаналыыр, сатаан ырытар, өйдөһүү суолун дөбөннүк тобулар.

Кэлсэтии сизрин (речевой этикет) тутуһар үөрүйэх. Дьону кытта алтыһыыга кэлсэтии сизрин тутуһар, туттан-хаптан бодоруһуу ньымаларын тоҕоостоохтук туттар.

Сахалыы дорооболоһор, билсифэр, быраһааһаһар, көрдөһөр, бырастыы гыннарар, буйар, телефонунан кэлсэтэр, о.д.а. үгэстэри ингериммит, күннээби олобор өрүү туттар.

3. Тустаах үөрэх предметин үөрэтии түмүгэ (предметные результаты)

Бэйэтин норуотун культууратын, сизрин-туомун, итэбэлиин диринник өйдүүрүн, саныыр санаатын саһылаан, дьонго өйдөнүмтүөтүк, тийимтиэттик этэр, тизкис тутулун тутуһан суруйары сатыыр.

Бэйэ саҕатын (тылынан, суругунан) сатаан хонтуруолланар, тизкиһин ис хоһоонун, тылын-өһүн сыаналанар, алҕастарын булар, чочуйар, тупсарар.

6 кылаас (35 чаас)

Балабан ыйа. Төрүт идэ (5 чаас)

Төрүт үгэс. Сизр-туом. Улуу Суорун. Алгыһа.

Олох-дьаһах. Сизр дээх биһи. Идэ туһунан. Саха төрүт идэтэ: тыл ууһа, уус, эмчит. А.Е.Кулаковскай "Уран тыл ууһа, өркөн өй кэрэһитэ - олонхоһут". Уус идэтин туһунан В.С.Яковлев-Далан "Тыгын Дархан" арамааныттан.Отоһут туһунан И.М.Гоголев "Хара кыталык" романыттан.

Алтынньы. Бодороһуу. Алтыһыы. (3 чаас)

Төрүт үгэс. Сизр-туом. Хотой Айыы. Алгыһа.

Олох-дьаһах. Сизр дээх биһи. Хотугу киһи. Хотугу айылҕа. К.Н. Гурьев "Муус үйэ аарымалара" кинигэтигиттэн "Мааман уонна киһи" туһунан. Е.В.Слепцова - Куорсуннаах "Муус ырай" айымньытыттан "Арҕаа кэлсээнэ".

Сэтинньи. Тулуур. Была(3 чаас)

Төрүт үгэс. Сизр-туом. Байанай - булт идэтин иччитэ. Алгыһа. Дабы Соххор.

Олох-дьаһах. Сизр дээх биһи. Булгааһын - хоту дойду дьонун төрүт дьарыга. В.С.Яковлев - Далан "Кучуна" (номох).

Саха саарына. *Кили кэрэмһэ*. Күннүк Уурастыырал "Бары аҕа туттарбыт" П.А.Ойуунускай туһунан. А.И.Софронов-Алампа "Саха үөрэбэ".

Ахсынньы, өй үлэтэ. Санаа эргимтэтэ(5 чаас)

Төрүт үгэс. *Сир-туом*. Аан Даан. Билгэ Хаан. Алгыһа. А.И.Софронов-Алампа "Билгэ" хоһооно.

Олох-дьаһах. Сирдээх биһи. Өйү сытыылыыр, толкуйу тобулар өбүгэ үөрэбэ.

А.Е.Маординов-Амма Аччыгыйа "Аптаах тыл". Олонхообо өбүгэ сир-дойду туһунан билиитэ.

Саха саарына. *Кили кэрэмһэ*. А.И.Аржаков-Сэһэн Ардьакыап "Сахалар тустарынан былаан". М.Н.Андросов-Ионова "Аан дойду айыццлыбыт ырыата".

Тохсунньу. Дьарык утума. Удьуор дьарык(3 чаас)

Төрүт үгэс. *Сир-туом*. Танха Хаан. Алгыһа. Кили, айылба, аан дойду быстыспат ситим. Үс кут туһунан өйдөбүл.

Олох-дьаһах. Сирдээх биһи. Сахаба кили туһунан өйдөбүл. Кили кутун-сүрүн туһунан саха өйдөбүл. А.И.Софронов-Алампа "Танхаһыт" хоһооно.

Саха саарына. *Кили кэрэмһэ*. Г.В.Ксенофонт "Былыргы кэс тылы" ырытыыта. "Эллэйаада".

Олунньу. Ийэ тыл. Тыл байдыах, билли байдыах(3 чаас)

Төрүт үгэс. *Сир-туом*. Олун. Чыныс. Алгыһа. Дьыл обуһа. Г.С.Угаров "Тумарык нөнүө" кэпсээнигэн.

Олох-дьаһах. Сирдээх биһи. Б.Ф.Неустроев - Мандар Уус "Ийэ тылга улуу таптап".

Саха саарына. *Кили кэрэмһэ*. С.А.Новгородов "Төрөөбүт соругум" хоһооно.

Кулун тутар. Сүрэхтээх үлэһит(3 чаас)

Төрүт үгэс. *Сир-туом*. Дьөһөгөй Айыы. Алгыһа.

Олох-дьаһах. Сирдээх биһи. Г.С.Попова "Дьөһөгөй тускута". П.Р.Дарбасов "Биз" кэпсээн. И.М.Сосин "Сылгылар нуктуу тураллар" кэпсээн.

Саха саарына. *Кили кэрэмһэ*. А.Е.Кулаковскай-Өксөкүлээх Өлөксөй - норуот кэскилин тускулааччы.

Муус устар. Кэрэ. Кэрэхси(3 чаас)

Төрүт үгэс. *Сир-туом*. Айыыһыт. Алгыһа.

Олох-дьаһах. Сирдээх биһи. Б.Ф.Неустроев - Мандар Уус "Иис туһунан иһирэх тыл". "Саарбаҕа саһыаран, киискэ кистээн" саха дьахтары маанылыыр майгыта. Танас - омук уус-уран дьүһүлгэнэ.

Саха саарына. *Кили кэрэмһэ*. Светлана Ивановна Петрова - Уран Хагын.

Ыам ыйа. Иэйэр айылгы. Иэйинньэн майгы (2 чаас)

*Төрүт үгэс. Сизэр-туом. Изэйхсит. Алгыһа.
Олох-дьаһах. Сизэрдээх биһи. Саха хомоҕой хомуһа. А.Е.Кулаковскай "Хомус" хоһооно.
Саха саарына. Күһү кэрэмһэ. В.В.Никифоров-Күлүмнүүр - сахза чулуута, өркөн өйдөөбө. А.Е.Кулаковскай "Сайын кэлиитэ"
бэйиэмэтииттэн.*

Бэс ыйа. Күн сирэ. Төрөөбүт дойду. Төрүт буор. (2 чаас)

*Төрүт үгэс. Сизэр-туом. Үрүн Айыы тойон. Алгыһа. Сүр. "Мас төгүлэ" норуот ырыата.
Олох-дьаһах. Сизэрдээх биһи. А.Г.Лукина "Оһуор үнүкүүтэ".
Саха саарына. Күһү кэрэмһэ. С.А.Зверев-Кыыл Уола. Семен Горохов "Улуу Тойуксут".*

От ыйа. Бас билэр өлбүгэ сир. Өбүгэ өтөбө(2 чаас)

*Төрүт үгэс. Сизэр-туом. Аан Алахчын. Алгыһа.
Олох-дьаһах. Сизэрдээх биһи. Өлбүгэ сир. Ынаҕы иитии туһунан П.Р.Дарбасов "Эрчим сана кэм оҕото" кэпсээнииттэн.*

Атырдыах ыйа. Олох кырдыга(1 чаас)

*Төрүт үгэс. Сизэр-туом. Аан Дьааһын.. Алгыһа.
Олох-дьаһах. Сизэрдээх биһи. Күһү. Кэп кэтии. Б.Н.Неустроев - Мандар Уус "Мөккүөр".
Саха саарына. Күһү кэрэмһэ. Д.И.Дьячковскай-Сэһэн Боло.*

ТИЭМЭНЭН БЫЛААН

№	Күнэ- ыйа	Туолла	Урук тизмэтэ	Бэлигээһин
1	07.09		Айыы санаа - киһи айылгыта Айылҕа суола	
2	14.09		Күһүн. Көтөбө кэһиилээх көмүс күһүн. Балабан ыйа. Төрүт идэ	
3	21.09		Уус анала, тири уһаарыы	
4	28.09		Отоһут Оглооччуйа эмээхсин туһунан (И.М.Гоголев "Хара кыталык" арааманыттан)	
5	05.10		Айар үлэ.	
6	12.10		Алтынньы. Бодороһу. Алтыһыы.	
7	19.10		Мааман уонна киһи	
8	26.10		Айар үлэ.	
9	09.11		Сэтинньи. Тулуур. Сыра. Сатабыл.	
10	16.11		Бултааһын	
11	23.11		Айар үлэ. "Байанай оонньуута".	
12	30.11		Кыһын. Кыскырай тымныылаах кырыа кыһын.	
13	07.12		Ахсынньы. Өйү сытылыһыр, толкуйу тобулар өбүгэ үөрэбэ.	
14	14.12		Сэһэн Ардьакыап "Сахалар тустарынан былаан"	
15	21.12		Ытык айымньы	
16	28.12		Айар үлэ. Остуоруйа абыланнаах дойдутугар	
17	11.01		Тохсунньу Сахаҕа киһи туһунан өйдөбүл.	
18	18.01		Г.В.Ксенофонов "Былыргы кэс тыл"	
19	25.01		Айар үлэ. Бастын баҕа санаа.	
20	01.02		Олунньу. Дьыл оһуһа.	
21	08.02		Ийэ тылга улуу таптал. С.А. Новгородов	
22	15.02		Айар үлэ. Ийэ тыл	
23	22.02		Саас. Сайа охсор салгыннаах сарданалаах саас.	
24	01.03		Кулун тутар. Сүрэхтээх үлэһит. Түмүктээх үлэ.	
25	15.03		А.Е.Кулаковскай - Өксөкүлээх Өлөксөй	

26	05.04	Муус устар. Кэрэ.Кэрэхси.	
27	12.04	Иис туһунан иһирэх тыл.	
28	19.04	Айар үлэ. Сахалы харысхал.	
29	26.04	Ыам ыйа. Саха хомоҕой хомуһа	
30	03.05	В.В.Никифоров - Күлүмнүүр	
31	10.05	Сайын саамал кымыс утахтаах самаан сайын. Бэс ыйа.	
32	17.05	"Оһуор" үнкүүтэ.	
33	24.05	От ыйа. Бас билэр өлбүгэ сир. Өбүгэ өтөбө.	
34	31.05	Атырдыах ыйа. Олох кырдыга.	
35		Айар үлэ. " Мин быйылгы үөрэх дьылыгар быйаным"	